

UN ALTRE FREUD, SI US PLAU
Sobre les relacions entre psicoanàlisi i sociologia

Joan Estruch

Resum

En aquest article, l'autor reclama una nova visió de l'obra de Freud des de la perspectiva de les ciències socials i de la sociologia més directament. A través, d'un estudi detallat i erudit d'alguns dels termes clau de l'obra de Freud palesa la tergiversació que aquests han sofert en ser traduïts i difosos posteriorment des de l'anglès, de manera que aquesta tergiversació ha causat greus errors pel que fa al significat d'aquests termes. Però, a més, tal i com la recerca en curs sobre la qüestió permet d'apuntar, ha generat un interessant procés de medicalització de la psicoanàlisi.

Resumen

En este artículo, el autor reclama una nueva visión de la obra de Freud desde la perspectiva de las ciencias sociales y en particular de la sociología. A través de un estudio detallado y erudito de algunos de los términos claves de la obra de Freud pone de manifiesto la tergiversación que los mismos han sufrido al ser incorrectamente traducidos y posteriormente difundidos desde el inglés, de tal manera que esta tergiversación ha causado graves errores sobre el verdadero significado de los términos. Pero, además, tal como la investigación en curso sobre el tema permite apuntar, ha originado un interesante proceso de medicalización del psicoanálisis.

Abstract

In this article, the author calls for a new vision of Freud's work from a social sciences perspective and specifically from sociology. Through the detailed an in depth study of key words in Freud's work the author presents the alterations that these words have suffered by English translation. This alteration has provoked main errors around the real meaning of these words. And as the study underlines this has also generated an interested process of medicalization of psychoanalysis

D'entre les múltiples raons que expliquen el procés de gradual allunyament de la psicoanàlisi respecte de les ciències socials, i més concretament de

la sociologia, n'hi ha una que tendeix a passar desapercebuda als ulls dels psicoanalistes i dels sociòlegs alhora: les deformacions a les quals ha estat sotmès el pensament de Freud en les diverses traduccions de la seva obra.

El desmantellament del moviment psicoanalític en els països de parla alemanya, com a conseqüència de la persecució nazi contra els practicants d'aquesta «ciència jueva», exiliats majoritàriament als Estats Units i a la Gran Bretanya, féu que l'anglès esdevingués, a partir dels anys quaranta, la llengua hegemònica de la psicoanàlisi. També els sociòlegs, quan han llegit Freud, l'han llegit majoritàriament en aquesta llengua, que ha estat el vehicle per excel·lència d'un continuat *procés de medicalització de la psicoanàlisi*.

-I-

Aquest article se situa dins el marc d'una recerca en curs, molt més àmplia, que pretén ésser a la vegada una anàlisi sociològica del moviment psicoanalític, i un estudi sobre les relacions —originals, passades i presents, previsibles i possibles— entre psicoanàlisi i sociologia.

La recerca pot ésser entesa com una contribució a la fonamentació d'aquella «psicologia sociològica» que en repetides ocasions ha propugnat Peter Berger (1965, 1986): una «psicologia sociològica» que partint de la historicitat de les configuracions psíquiques, les relacionés amb el context social en les quals sorgeixen, en la clàssica perspectiva d'una sociologia del coneixement (Berger & Luckmann, 1966).

Però també es podria entendre com un intent de resposta a allò que Wittgenstein anomenava «la doble paradoxa» de Freud i la psicoanàlisi. Segons Wittgenstein, d'una banda tenim el fet que Freud «té sempre quelcom d'important a dir-nos, ni que no tingui raó en allò que diu»; mentre que d'altra banda el gran impacte de la psicoanàlisi, tant a Europa com a Amèrica, «ha estat en bona part pernicios», ja que per treure profit dels ensenyaments freudians cal exercir el sentit crític, quan en realitat el moviment psicoanalític s'ha oposat cada cop més a aquest exercici de l'esperit crític (Barret, 1966), i ha confirmat així la realitat d'aquella amenaça sobre la qual havia advertit ja fa molts anys Ernest Jones: «Vigilem que la nostra Associació Psicoanalítica Internacional, en comptes d'ésser el bressol d'una idea, no n'esdevingui el taüt» (Jones, 1955).

La recerca mira de resoldre la segona de les paradoxes apuntades per Wittgenstein mitjançant la tesi d'un progressiu procés de medicalització de la psicoanàlisi, que sens dubte ha consolidat el moviment des del punt de vista organitzatiu, alhora que l'allunyava però de la seva inicial proximitat al conjunt de les ciències socials.

Quant a la primera de les dues paradoxes, la proposta consistiria a afirmar que des d'un punt de vista sociològic tan important és no caure en la temptació de voler demostrar l'existència d'una hipotètica identitat entre l'enfocament psicoanalític i el sociològic, com evitar la temptació de subratllar-ne una suposada incompatibilitat radical. Si ens fixem en allò que Freud «té a dir», independentment del fet que des de la nostra òptica «tingui o no tingui raó», senzillament es tracta de no ignorar res d'allò que en el seu pensament i en la seva obra connecta amb la perspectiva i amb la teoria sociològiques. I això implica no sols que ens preguntem quins elements de la teoria freudiana són susceptibles d'ésser incorporats a la teoria sociològica, sinó també —i sobretot— adonar-se clarament de tots aquells elements atribuïbles al pensament de Freud que de fet formen part ja del corpus de coneixements que habitualment emprem en sociologia.

-II-

Però si aquest és el marc global de la recerca en curs, l'abast del present article és molt més limitat. Fent cas dels consells de Wright Mills en les seves consideracions sobre «l'ofici artesanal de l'intel·lectual» (Mills, 1959), explícitem quina és l'experiència concreta a partir de la qual s'ha desenvolupat aquest capítol de la recerca, ni que calgui adoptar provisionalment, com diu el mateix Mills, «per força, un to personal» (p. 239 de l'edició catalana).

Fa prop de cinc anys vaig acceptar l'encàrrec de traduir els textos de les ponències d'una conferència internacional de psicoanalistes. Calia traduir al castellà una serie de textos francesos i alemanys, italians, portuguesos i, sobretot, anglesos. Per tal «d'ambientar-me», havia començat a rellegir Freud, en els idiomes que fins aleshores l'havia llegit sempre, i en les edicions que tenia més a mà, franceses i castellanès. Però no en la llengua original, l'alemany, ni en l'idioma que des de fa molts anys és emprat per la gran majoria de psicoanalistes de tot el món, que és l'anglès.

D'altra banda, val a dir que en aquells moments jo estava anímicament «tocat», o «sensibilitzat», per la meua recent experiència de la traducció al català de *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*, de Weber: una tasca en la qual m'havia trobat amb unes dificultats molt considerables, i en el decurs de la qual havia descobert errors francament sorprenents en algunes de les versions que havia consultat, fins al punt que en força casos eren errors que conduïen a una manifesta deformació del pensament de Weber.

Implícitament, doncs, i en el moment mateix d'encetar la feina, s'havia establert un paral·lelisme: en ambdós casos es tracta d'un autor que escriu en alemany, però que a nivell internacional és bàsicament conegut a través de les

edicions en llengua anglesa de les seves obres. I en tots dos casos la meua aproximació als textos adquiriria, a més, una dimensió subjectivament nova: la de l'òptica de lectura peculiar del traductor.

En aquest context em trobo un bon dia amb un dels múltiples treballs on Freud parla repetidament de *los instintos* (segons la traducció de les *Obras Completas* de Biblioteca Nueva, que és la mateixa dels volums de butxaca d'Alianza), mentre que comprovo que en francès hom parla sistemàticament de *les pulsions*. Allò que en una altra situació probablement no hauria estat més que una *curiositat* per conèixer les raons de la discrepància, esdevé en aquest cas —des de l'òptica específica de qui llegeix «amb ulls» de traductor— un element d'*intriga*, i gairebé d'*inquietud*. Esdevé, en definitiva, el factor desencadenant d'una llarga i minuciosa indagació, als resultats de la qual em referiré en aquest article, tot i abandonant ara ja el «to personal» d'aquesta explicitació de l'experiència concreta que la va provocar.

-III-

Freud utilitza en unes quantes ocasions el mot alemany *Instinkt*, referint-se als instints innats dels animals. Però en general, la immensa majoria de les vegades, parla de *Triebe*, i no pas d'*Instinkte*. *Trieb* és el concepte que els francesos (i ara, també l'edició argentina d'Amorrortu) tradueixen per *pulsion*, mentre que la *Standard Edition* anglesa parla sempre d'*instinct*. A la introducció general del primer volum, s'hi fa referència, s'esmenten les crítiques que ha suscitat l'opció pel terme *instincts*, s'intenta justificar el perquè no es va voler adoptar un mot com és ara *drive*, i finalment s'admet que «l'única petita complicació és que en alguns casos el mateix Freud parla d'*Instinkt*, en el sentit de l'instint dels animals».

Sens dubte que es tracta d'alguna cosa més que d'una «petita complicació». Quan a *Das Unbewusste* (1915, vol.X, p. 294 de les *Gesammelte Werke* alemanyes) Freud es pregunta «si existeixen en l'ésser humà unes formacions psíquiques hereditàries, quelcom d'anàleg a l'instint dels animals», no va pas a cercar aquest equivalent en els *Triebe*, ans en allò que anomena *Urphantasien*. De manera que *Trieb* té claríssimament per a Freud una connotació que en cap cas no es pot traduir per *instint*.

Confondre *Instinkt* i *Trieb* suposa una perillosa llicçada de la perspectiva original i fonamentalment introspectiva de la psicoanàlisi, cap al tipus de postures característiques de tota una altra mena de psicologia. L'instint és susceptible d'ésser observat des de fora estant, i amb caràcter experimental. La pulsio (*Trieb*), en canvi, no. L'instint, com que és innat, és bàsicament inalterable. Ben al contrari, per a Freud, allò que caracteritza les pulsions és justament el

fet que poden ésser modificades: es poden convertir en llur contrari; poden canviar d'objecte (*Triebziel*); poden ésser suprimides, o bé sublimades. Així ho afirma en el seu assaig *Triebe und Triebchicksale* (1915), traduït a l'anglès com a *Instincts and their Vicissitudes*.

Vol dir, per tant, que Freud subratlla el caràcter *relativament indeterminat* de les pulsions: i això és el que fa que les motivacions fonamentals de l'home puguin esdevenir, mitjançant la psicoanàlisi, objecte de coneixement conscient i objecte d'alteració voluntària. En canvi, tota aquesta dimensió essencial es perd inevitablement a partir del moment que hom situa el concepte dins el marc de referència d'allò que és instintiu.

Ni que a primera vista potser pogués semblar-ho, tot això no és en absolut aliè a la sociologia. Així, per exemple, tenint present aquesta distinció, podríem rellegir tot el plantejament inicial del Capítol II de *La construcció social de la realitat*. Berger i Luckmann defensen la tesi de la peculiar posició que ocupa l'ésser humà en el si del regne animal, caracteritzada precisament per la relativa indeterminació de la seva constitució biològica. La «plasticitat» de l'organisme humà, en diuen ells: malgrat les òbvies limitacions que li imposa la pròpia fisiologia, la immensa plasticitat de l'organisme humà fa que sociològicament no tingui gaire sentit parlar d'una «naturalesa» humana; «tindria més sentit afirmar que l'home es *construeix* la seva pròpia naturalesa» (p. 76 de l'edició catalana). I afegeixen una nota a peu de pàgina on afirmen que aquesta es la diferència bàsica que separa un Marx i qualsevol perspectiva estrictament sociològica, d'un Freud i de la majoria de les perspectives psicològiques no freudianes.

Sense voler pas invertir els termes fins a l'extrem d'afirmar que la perspectiva sociològica i la freudiana siguin idèntiques, sí que es podria dir que la contraposició que estableixen Berger i Luckmann és exagerada. I ho és, justament, com a conseqüència d'una lectura de Freud que es fixa en *el determinisme dels instints*, i no pas en *l'alterabilitat de les pulsions*: és a dir, com a conseqüència d'una traducció de Freud que traeix en bona part el seu pensament. En certa manera, ho confirmaria el fet que els propis Berger i Luckmann reconeixin, un xic més endavant (p. 77s, i nota 10 de la p. 78) l'afinitat que hi ha entre llur tesi de la plasticitat sexual humana i la tesi de Freud sobre la indeterminació original de la libido.

D'altra banda, aquesta qüestió de la mala traducció del concepte de *Triebe* és especialment important pel fet que juga un paper fonamental en la terminologia i en l'obra de Freud, que parla d'*Aggressionstrieb* o *Destruktionstrieb*, de *Sexualtrieb*, de *Lebenstrieb* i de *Todestrieb*, entre d'altres. Potser en el cas d'aquestes darreres, les *Todestriebe* o «pulsions de mort», hi trobem el millor exemple per adonar-nos de la incoherència lògica que suposaria el fet de parlar d'«instints de mort» —tot i que aquesta és efectivament la traducció que hom en fa, en anglès i en espanyol— des d'un punt de vista psicoanalític.

Per a Freud, efectivament, les pulsions de mort, complementàries de les pulsions de vida —ahora paral·leles i contraposades a elles en el conflicte etern entre Eros i Thanatos de què parla en *El malestar en la cultura*—, són pulsions en el sentit literal que ens «im-pulsen» a cometre actes agressius (destructius o autodestructius). Amb la introducció, d'altra banda relativament tardana, d'aquesta noció, pretén posar en relleu el conflicte que es produeix en l'ànima humana entre uns impulsos contraposats, conflicte que condiciona les nostres maneres de fer i de sentir, i que és justament el que possibilita la riquesa emocional.

No és pas casual que la psicoanàlisi nord-americana hagi mirat de prescindir, o si més no de minimitzar el paper d'un hipotètic «instint de mort». Car, en efecte, quin sentit voleu que tingui una psicoanàlisi que parteix de l'afirmació de l'existència d'un «instint» de mort? De sentit, la psicoanàlisi tan sols en pot tenir en la mesura que es proposa de contribuir a fer possible que la pulsio de vida eviti el mal que pot fer-nos la pulsio de mort. I per a això, cal que sigui modificable —passió susceptible d'ésser sotmesa a la raó, segons aquell etern lema bàsic de Freud— i no pas inalterable: és a dir, que ha d'ésser un impuls o una *pulsio*, i no pas un *instint*.

-IV-

El dels «instints» i les «pulsions» és certament un dels exemples més clars i més importants, no ja d'una traducció discutible, o fins i tot incorrecta, sinó —ras i curt— d'una traducció que deforma i traeix el pensament d'un autor i el sentit que dóna als mots que empra, fent bo una vegada més l'adagi famós del *traduttore, traditore*. Però no és pas, ni de bon tros, un exemple únic. Vegem-ne ara uns quants més, sense cap pretensió d'exhaustivitat, ans, com qui diu, espigolant d'ací i d'allà. Sense complicar-nos gens la vida, fixem-nos per exemple en les traduccions *del títol* de tres dels treballs de Freud.

Per quina raó *Das Unbehagen in der Kultur*, correctament traduït per *malestar* i *malaise* en català i castellà i en francès respectivament, esdevé en anglès *Civilization and its Discontents? Discontent* vol dir literalment, i fins i tot etimològicament, *insatisfacció*; en alemany, també literalment, *Unzufriedenheit*. La «insatisfacció» no és tant, o tan clarament, un sentiment o una sensació independent de qualsevol consideració de tipus intel·lectual, com ho és *Unbehagen* o *malestar*, que en anglès es podria molt ben traduir per *uneasiness* o *malaise*.

En segon lloc, Freud no parla del malestar per un costat, i de la cultura o la civilització per l'altre com a fenòmens independents. No parla de «la

cultura i el malestar», sinó del «malestar en la cultura»: és a dir, del malestar que és *inherent* a tota cultura. La tesi que hi defensa diu justament que el malestar és en el fons el preu que ens cal pagar pels beneficis que obtenim de la cultura. No hi ha cultura sense malestar, el qual és provocat per la necessitat d'un treball sublimatori que possibiliti unes formes civilitzades d'existència¹.

La literatura sociològica ens ofereix un bon exemple il·lustratiu de l'ús d'aquesta mateixa noció. Mills planteja la tesi central de *La imaginació sociològica* dient que des d'un punt de vista analític podríem distingir les situacions de *well-being*, *crisis*, *indifference* i *uneasiness*. La situació de *malestar* (*uneasiness*; en alguna ocasió Mills empra igualment el terme *malaise*) és aquella en la qual els individus, tot i no ésser plenament conscients d'uns valors determinats, els senten no gensmenys amenaçats, a diferència del que succeeix en el cas d'una situació de *crisi*, on l'amenaça pesa sobre uns valors que l'individu estima conscientment.

Recordem que la tesi central de Mills diu que «la nostra és sobretot una època de malestar i d'indiferència» (p. 16 de l'edició catalana). És evident que si substituïssim la noció de *malestar/uneasiness* per la noció de *insatisfacció/discontent*, el raonament de Mills perdria tota la seva força, i se'ns tornaria en molt bona part incompreensible.

Segon exemple, francament increïble, de traducció del títol d'un llibre de Freud. Per quins set sous un títol com *Massenpsychologie und Ich-Analyse* s'hauria de traduir per *Group Psychology and the Analysis of the Ego*? De les dificultats de la llengua alemanya, se n'han fet bromes a tort i a dret (i més sovint a dret que no pas a tort). Però això no vol dir que sempre sigui tan complicada: diguem que no fa cap falta saber-ne gaire per adonar-se de quina fóra la traducció correcta del mot *Masse*, i més si tenim en compte que en alemany existeix igualment la paraula *Gruppe*. Us imagineu la cara que posaria un deixeble d'Ortega si algú li parlés de la importància de la seva obra *La rebelión de los grupos*?

Tercer i darrer exemple d'aquesta mena, que de passada ens conduirà cap a la darrera part d'aquest article. L'any 1926, Freud escriu un text breu (*Obras Completas*, Vol. VIII, pp. 2911-2959) en defensa de Theodor Reik, un psicoanalista vienès acusat d'exercici il·legal de la medicina pel fet de practicar la psicoanàlisi sense ésser metge. La postura que adopta Freud és contundent: no sols no és imprescindible ésser metge per poder esdevenir psicoanalista,

1. M. Jesús Izquierdo, que va acceptar de llegir i criticar una primera versió d'aquest text, proposa en aquest punt una formulació diferent: el malestar, diu ella, no és només «el preu que ens cal pagar per la cultura», sinó el preu a pagar pel fet de viure. Dit d'una altra manera, no és que el malestar sigui el preu a pagar «pels beneficis que obtenim de la cultura», sinó que la cultura és més aviat el consol que obtenim pel malestar inherent a la vida.

sinó que el fet de convertir-la en una especialitat mèdica, i de deixar-la exclusivament en mans de metges, constituiria per a la psicoanàlisi un perill greu.

El títol original de l'assaig és *Die Fraque der Laienanalyse*, és a dir, literalment, «la qüestió de l'anàlisi laica», o de l'anàlisi a càrrec dels *laics* per contraposició als *sacerdots*, que serien els metges.

A la primera versió que se'n va fer en anglès, on Freud deia *la qüestió* li varen fer dir *el problema*, quan precisament allò que Freud defensava era que la psicoanàlisi practicada per persones que no fossin metges no era *cap problema*. Quant a l'edició espanyola, el títol de l'assaig esdevé *Análisis profano*. Ni qüestió ni problema, doncs, en aquest cas. Però, en canvi, *profano* en comptes de *laico*, que tampoc no és precisament una traducció «innocent». En efecte, el terme *profano* sembla insinuar que hi hauria una anàlisi *sagrada*, amb la qual cosa semblaria que Freud està defensant la possibilitat que hi hagi *també* una anàlisi *profana*, que vindria a ésser una cosa així com una anàlisi feta pels qui són *profans* en el tema, quan allò que Freud realment està fent és negar el *monopoli sacerdotal* de la psicoanàlisi en benefici de l'accés del *laicat* (no mèdic) al privilegi.

Aquest darrer exemple posa clarament de manifest un focus molt principal del conflicte. La psicoanàlisi és avui, arreu del món, una professió eminentment mèdica. Freud es mostrava contrari a qualsevol possibilitat de monopoli mèdic de la professió. Defensar —com deia justament en encetar l'article— la tesi d'un *procés de medicalització de la psicoanàlisi* equival a afirmar el progressiu allunyament de la postura freudiana i, indirectament, també l'allunyament de la psicoanàlisi respecte del conjunt de les ciències humanes. Per això presentaré ara, en un darrer apartat, tres exemples més de traduccions de conceptes freudians (i tots ells conceptes centrals en l'obra de Freud), que ultra llur caràcter molt discutible si no incorrecte, tenen tots tres un mateix comú denominador: són traduccions que contribueixen a accentuar artificialment *el caràcter mèdic* de l'activitat psicoanalítica.

-V-

EINFÄLL

En el complicat procés de fer aflorar a la superfície (conscient) uns materials (vivències, experiències, sensacions, records) enterrats durant molt de temps, i en principi del tot oblidats, hi ha la clau de volta del procés psicoanalític. Per tal d'aconseguir-ho, se li planteja a Freud el problema tècnic del mètode a emprar. Com se sap, inicialment s'havia servit de procediments diversos, des dels narcòtics fins a la hipnosi i la suggestió. Per arribar finalment

a la conclusió que el millor era no exercir cap tipus de pressió sobre l'interlocutor, i deixar que aquest expliqués tot allò que «li passés pel cap», tot allò que se li *ocorregués*, amb l'esperança —convertida aviat en convenciment— que havia d'ésser possible arribar a descobrir la relació profunda existent entre el conjunt d'aquestes *ocurrències* i la persona del pacient.

Tradueixo per *ocurrències* el terme alemany *Einfall*, que és el que fa servir Freud en aquest cas. No és pas un terme tècnic, ni d'argot mèdic, ans al contrari: és un mot molt habitual de la parla quotidiana. Freud l'adopta a partir dels termes de la pregunta que sistemàticament formulava als pacients: *Was fällt Ihnen ein?*, és a dir: *Què pensa, què se li acut?*, en el sentit de: «Digui'm el primer que li passi pel cap», que és la acepció que dona el diccionari de la forma pronominal del verb *acudir*, o del substantiu *ocurrència*: «Oferir-se de sobte a l'esperit una idea, un pensament, una resposta, etc.»

Tot i així, el cert és que, de les *ocurrències*, Freud en fa la *regla fonamental* (*Grundregel* o *Hauptregel*) de la situació psicoanalítica, que consisteix a «convocar l'analitzat a dir tot allò que pensa i sent, sense seleccionar i sense ometre res del que li passi pel cap, per molt que el fet de dir-ho li resulti incòmode o li sembli ridícul, mancat d'interès o forassenyat» (vegeu Laplanche i Pontalis, 1967, p. 398 de la 5a ed., malgrat que aquests autors acaben traduint *Einfall* per *idées*, «faute d'un meilleur terme», diuen: la veritat és que costa de creure).

El que succeeix és probablement que, des d'un punt de vista mèdic, considerar les *ocurrències* com a «regla fonamental» sembla poc seriós: «fa poc científic». De tal manera que la psicoanàlisi contemporània no parla pràcticament mai d'*Einfall*, i sempre, en canvi, del mètode de les *associacions lliures*. En tots els idiomes, començant per l'anglès: però *free associations* (títol, d'altra banda, d'una coneguda obra d'Ernest Jones) és una traducció incorrecta d'*Einfall*. I és incorrecta perquè en fer conscientment unes *associacions*, l'individu està responent a un estímul inductor.

El mètode de les «associacions lliures» l'havia desenvolupat l'escola de Zuric (amb Bleuler i Jung al capdavant), inspirant-se en la psicologia empírica de Wundt, i consistia a estudiar les reaccions d'un individu a un estímul inductor (generalment, un mot). Be és veritat que, en *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung* (1914), Freud reconeix l'interès d'aquests experiments: però això poc autoritza pas a considerar equivalents els dos procediments, ni a considerar *free associations* i *Einfall* com a sinònims.

En el fons, darrere la confusió entre ambdós conceptes, s'hi amaga la voluntat de donar per descomptat una coherència que Freud, en canvi, no postula pas. A les associacions lliures, hi predomina, malgrat tot, el criteri de la connexió lògica entre l'estímul i la resposta; en canvi, a les «ocurrències» aquesta connexió no té per què ésser *lògica*: allò que Freud pretén descobrir-hi és en tot cas la connexió *emocional* en l'experiència del subjecte.

Curiosament, altra vegada ens estem movent en un terreny que és comú a la psicoanàlisi i a la sociologia: també en sociologia les anàlisis de les enquestes són, habitualment, afanys patètics de descobrir una coherència i una lògica que sovint, en la realitat subjectiva de l'enquestat, senzillament no existeixen. La coherència lògica moltes vegades no hi és: dient-ho a la manera de Weber, allò que com a màxim pot aspirar a trobar el sociòleg (i allò que efectivament aspira a trobar Freud) és la descoberta d'unes determinades «afinitats electives».

El problema, doncs, ens toca de prop, ja que va estretament lligat a un dels eterns problemes metodològics de tanta sociologia «empírica», en la mesura que tot qüestionari d'enquesta és en definitiva «la imposició d'una problemàtica» (Cardús & Estruch, 1984), i que fins i tot les anomenades «entrevistes en profunditat», típiques de les anomenades «tècniques qualitatives», que estan tan de moda, parteixen en general d'uns «estímuls inductors».

Per un altre cantó caldria no oblidar que per a Freud la *regla fonamental* (les *Einfälle*) s'ha de relacionar íntimament amb l'*actitud fonamental* del psicoanalista: la *gleichschwebende Aufmerksamkeit*. I ja hi tornem! Aquesta és una expressió difícilíssima de traduir, i que normalment ha estat traduïda amb notable desencert. Freud la utilitza per primer cop als *Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung*, de l'any 1912, on escriu: «De la mateixa manera que el pacient ha de contar fil per randa totes les seves ocurrencies, el metge ha d'adoptar l'actitud fonamental que el farà capaç de poder interpretar tot allò que escolta.»

L'actitud consisteix a romandre atent, vigilant (*aufmerksam*), tot deixant en suspens (*schwebend*) els seus judicis i prejudicis, els seus raonaments i les seves motivacions. És a dir, que no ha de forçar ni pressionar el pacient en cap sentit, la qual cosa constitueix ja d'entrada la negació mateixa d'aquell estimul inicial que és inherent a tot procés d'associacions lliures. Per tant, traduir la noció d'*ocurrencies* per la noció d'*associacions lliures* no sols és incorrecte, sinó que deforma i traïx el pensament de Freud en un punt fonamental.

Finalment —i per tal de continuar sense allunyar-nos de la sociologia— val a dir que sorprèn el paral·lelisme que hi ha entre la fórmula de Freud (*gleichschwebende Aufmerksamkeit*) i aquella famosa fórmula de Mannheim (*freischwebende Intelligenz*), que tants maldecaps ha proporcionat als traductors d'*Ideologia i utopia*, i que altra vegada en el cas de l'anglès és un exemple claríssim de traducció nefasta (vegeu el pròleg de Salvador Cardús a l'edició catalana de l'obra de Mannheim). El fet és que ni *gleichschwebend* ni *freischwebend* no són pas vocables comuns i habituals en alemany; i ni que sigui a tall d'hipòtesi hom es podria preguntar si no fóra possible que Mannheim hagués construït el seu neologisme basant-se en Freud. Allò que en qualsevol cas és més que una simple hipòtesi és que Mannheim havia d'estar

relativament familiaritzat amb la terminologia freudiana, ja que la seva dona, Julia Lang, va exercir com a psicoanalista i era membre de l'Associació Psicoanalítica Internacional.

BESETZUNG

Vegem ara un segon exemple on es torna a reproduir el mateix procés de subtil deformació del pensament freudià, aquesta vegada a base d'una traducció literalment correcta però que sacrifica en bona part les intencions de Freud i la seva concepció bàsica de la psicoanàlisi.

El traductor de Freud a l'anglès, Strachey, considera que «la hipòtesi de la *Besetzung* constitueix el més fonamental de tots els conceptes utilitzats per Freud» (introducció al Vol. IV de la *Standard Edition*). Sembla evident, per tant, que ja que es tracta d'un concepte tan important la traducció hauria d'ésser summament acurada. La dificultat rau, però, en el caràcter polisèmic del terme alemany, que Freud utilitza d'altra banda de forma òbviament metafòrica. En efecte, *Besetzung* pot ésser entès alhora com a *càrrega*, *ocupació*, *possessió* i *investidura*. Així una bateria elèctrica pot estar *carregada* amb una quantitat determinada de *Besetzung*. Un castell o una plaça forta poden ésser *ocupats* (*besetzt*), de la mateixa manera que en alemany hom dirà que estan *besetzt* un lavabo o un taxi (el contrari de lliures o des-ocupats), o bé un telèfon, quan comunica. En tercer lloc, un individu pot estar *posseït* (*besetzt*) per una addicció, o pel dimoni. I finalment, hom parla de *Besetzung* per designar l'acció i l'efecte de la concessió d'un càrrec o una dignitat (que és la definició que el diccionari dona del mot *investidura*). Sobre tota aquesta qüestió, vegeu l'article que Jordi Freixas dedica al terme *Besetzung* a la *Revista Catalana de Psicoanàlisi* (Freixas, 1986).

Doncs bé, en molt diversos indrets de la seva obra Freud utilitza metafòricament el terme en tots aquests sentits: tan aviat juga amb l'analogia de la «càrrega d'energia», com amb la de «l'ocupació» i la «sobreocupació» o «saturació», etc. Vol dir que esdevé enormement difícil trobar, en els diversos idiomes, un terme que recobreixi tot el camp semàntic de l'alemany *Besetzung*. Així, en francès hom parla d'*investissement*, tot i que Laplanche i Pontalis reconeixen que la traducció suposa un empobriment. El mateix caldria dir de l'espanyol, quan parla exclusivament de *carga*. Els italians han intentat posar-hi remei, si més no parcialment, i tradueixen el concepte per *carica* o *investimento*, segons els casos. Però la dificultat, certament molt real, mai no pot justificar la solució de l'anglès: *cathexis*.

A la introducció ja esmentada de la *Standard Edition*, Strachey comenta que «Freud, a qui no agradaven els termes tècnics innecessaris, es va disgustar

l'any 1922 quan aquest editor, en nom de la claredat, va introduir el neologisme *cathexis* (del grec *cathekein*, ocupar) per traduir *Besetzung*».

Efectivament, *cathexis* —que per influència de l'anglès també s'ha imposat en castellà, de manera que ens trobem amb alguns textos de Freud que reparteixen *catexias* i *anticatexias* a dojo— no resol pas el problema de l'empobriement en relació amb l'alemany, més ric de significats. Però és que a més de no resoldre'l, hi afegeix un inconvenient suplementari notable, que és precisament la causa per la qual no li agradaven a Freud els tecnicismes innecessaris: i és que així com qualsevol alemany mínimament culte s'adona de seguida de per on van els trets si li parlen de *Besetzung*, per entendre el discurs de les *catèxies* cal saber, no anglès o castellà, sinó grec.

I aquest és el problema que hi ha al darrere d'aquest tipus de traduccions: precisament perquè pot comprendre de seguida de què li estan parlant, l'alemany s'adonà que ell mateix, com tothom, pateix personalment aquests fenòmens de la «sobrecàrrega», de la «possessió passional», etc. En canvi, si volent dir el mateix hom li parla de *cathexis*, es crea automàticament una distància entre els interlocutors: la distància que separa el metge, l'expert que diagnostica, del malalt, que accepta el diagnòstic encara que no l'entengui. Això és exactament el que Freud rebutjava. I, en aquest sentit, traduir *Besetzung* per *cathexis* és fer una passa més en el camí de la medicalització de la psicoanàlisi.

FEHLEISTUNG

Tercer exemple triat per confirmar aquest mateix procés: el dels anomenats *actes fallits*. És sabut que Freud dedica justament a les *Fehlleistungen* la primera de les conferències que després foren recollides en el volum d'*Introducció a la psicoanàlisi*, a més d'un capítol sencer de la *Psicopatologia de la vida quotidiana*.

Novament en aquest cas es perd la riquesa idiomàtica de l'alemany en traduir *Fehlleistung* per *acte fallit* (*acto fallido* en castellà, *acte manqué* en francès). Perquè tot i que *Fehlleistung* és un neologisme, el fet és que es tracta d'un neologisme que qualsevol alemany entén de seguida, i que juga precisament amb la contraposició entre els dos vocables que, en compondre'l, s'hi combinen. En l'expressió alemanya, l'*acte* en qüestió té la doble dimensió simultània d'acte efectivament dut a terme, i que alhora ha sortit malament: gairebé diríem com un acte que al mateix temps *ha reeixit* i *ha fracassat*.

Què hi farem, de tota manera, si no sempre disposem dels recursos que en aquest cas té la llengua alemanya. Cal acceptar una certa pèrdua de la riquesa original. Cal renunciar, per exemple, a la filigrana que es pot permetre Freud,

i que consisteix a anteposar el prefix *ver-* a tota una sèrie de verbs d'entre els més habituals, per tal d'establir la llista sencera de tots els «actes fallits». Així, *versprechen* denota un error en la parla o el discurs (el «lapsus linguae»), *verlesen* designa un error en la lectura (en confondre una paraula amb una altra), *verschreiben* és un «lapsus calami» o error en l'escriptura, *vergreifen* implica un error en l'ús o un mal ús (i segons com un abús). Finalment, *vergessen* significa oblidar, i *verlieren* significa perdre.

En relació amb el fenomen de les *Fehlleistungen*, aquest és el comentari que fa Bruno Bettelheim, que aci hem seguit de prop (Bettelheim 1982, p. 124s de l'edició castellana): «Freud va encunyar el terme *Fehlleistung* per fer referència a un fenomen del qual s'havia adonat; un fenomen que és comú a les diverses maneres que té el nostre inconscient d'apanyar-se-les per tal de triomfar sobre els nostres propòsits conscients en els esdeveniments de la vida de cada dia. El terme combina dos substantius ben freqüents, i estranyament contraposats, amb els quals tothom té associacions immediates i significatives. *Leistung* té bàsicament el significat de *realització, consecució, actuació*, però qualificat ací pel *Fehl*, per tal de designar una consecució d'alguna manera *fallida, desencertada, equivocada*. Allò que s'esdevé en la *Fehlleistung* és alhora —tot i que a nivells de consciència diferents— una consecució real, i un error majúscul. (...) La *Fehlleistung* és molt més que un concepte abstracte: és un terme que al lector alemany, li transmet un sentiment intuïtiu i immediat d'admiració per la intel·ligència i l'enginy dels processos inconscients, però sense que aquest mateix lector pugui perdre de vista el fet que el resultat final d'aquests processos constitueix una equivocació. Així, per exemple, quan en parlar cometem un lapsus, sovint tenim la sensació que allò que acabem de dir és cert, malgrat que sabem igualment que no deixa d'ésser fals. O bé quan ens oblidem d'una cita, sabem prou bé que l'oblit ha estat un error, però alhora tenim la sensació que d'alguna manera segurament desitjàvem estalviar-nos-la.»

Allò que queda en qualsevol cas fora de dubte, en el tractament que Freud fa dels actes fallits, i que Bettelheim reflecteix molt bé en el seu ús de la primera persona del plural, és que no es tracta tan sols de quelcom que «ens podria passar a nosaltres», sinó que realment són fallades que de tant en tant cometem. És a dir, que no denoten cap malaltia especial, sinó que formen part —com ho diu ja el títol mateix de l'obra de Freud— de la psicopatologia *de la vida quotidiana*.

Al cap i a la fi, una *Fehlleistung* ve a ésser una cosa així com el que en diem *ficar la pota*, o bé, tot i preservant aquella mena de contradicció interna que conté l'expressió alemanya, fóra l'experiència que fem quan ens surt *el tret per la culata*. Però si la intenció bàsica de Freud és la de subratllar que aquestes errors i aquestes fallades formen part de la vida quotidiana de tothom, què en queda d'aquesta intenció fonamental de Freud a partir del moment que els an-

glesos tradueixen *Fehlleistung* per *parapraxis*? No en queda res. No en queda altra cosa que la medicalització d'un altre procés psíquic. No cal pas ser metge per poder certificar que algú «ha ficat la pota», de la mateixa manera que el fet que un dia em surti «el tret per la culata» no m'obliga pas a considerar que sóc un malalt. En canvi, una *parapraxis* ja sona més a quelcom que *tan sols* li pot passar a un malalt, i que *tan sols* un metge és capaç de diagnosticar.

-VI-

La llista d'exemples es podria allargar molt més encara, i no acabariem. Tanquem-la doncs, almenys per ara, amb un de breu i divertit.

Qualsevol francès (i fins a cert punt, qualsevol europeu) entén bàsicament què és el *voyeurisme*. Encara més, i més important: sap que ell mateix, poc o molt ho és una mica, de *voyeur*. Això mateix és el que li passa a un alemany quan Freud li parla de *Schaulust*: literalment, l'afany, el delit (o el desig del delit) de mirar, de contemplar tot inspeccionant, d'apropiar-se d'alguna cosa amb els ulls; el desig del que els castellans en diuen el *mirón*, ni que sigui un desig barrejat sovint amb una certa sensació de vergonya. Doncs bé: en anglès, i també en espanyol, hom utilitza aquesta vegada la paraula *escopofilia*. És una paraula estrictament equivalent a *Schaulust* des del punt de vista etimològic, però que sens dubte no transmet en absolut la dimensió de familiaritat i de quotidianitat que Freud va voler donar-li.

En general, no sembla que Freud s'hagués preocupat mai gaire del *rigor* de les traduccions de les seves obres. Sense que això vulgui dir que no s'adonés del problema. L'any 1928, per exemple, escriu a l'analista hongarès Sándor Lorand: «De la meua *Interpretació dels somnis*, només n'hi ha, que jo sàpiga, una traducció anglesa, la del Dr. Brill. Em penso que si es vol llegir el llibre val més llegir-lo en alemany» (citat per Gay, 1988, p. 465, nota).

El mateix any 1928, i amb motiu de l'aparició de les seves dues publicacions més recents, *La qüestió de l'anàlisi laica* (1926) i *El futur d'una il·lusió* (1927), en una altra carta escriu al seu amic, el pastor protestant Oskar Pfister: «No sé si hauràs endevinat quin és el lligam ocult que hi ha entre aquests dos textos: en el primer cas vaig voler protegir la psicoanàlisi dels metges, i en el segon, dels capellans.» Sembla clar que si Freud va aconseguir en bona part el segon objectiu, va ben fracassar en el primer.

Penso que la sociologia i les ciències socials en general, hi han sortit perjudicats. I en altres articles, a mesura que aquesta recerca vagi avançant, espero poder indicar com i per què. I també com i per què es pot i s'ha de recuperar per a la sociologia un Freud que no és aquest *altre Freud* que els metges, afavorits pels traductors de la seva obra, s'han quedat en règim de monopoli.

REFERÈNCIES

Edicions de l'obra completa de Freud

-alemany	<i>Gesammelte Werke</i>
-anglès	<i>Standard Edition</i>
-castellà	<i>Biblioteca Nueva</i> <i>Amorrortu</i> (segueix el mateix esquema de la Standard anglesa)
-francès	<i>Presses Universitaires de France</i> (en vies de publicació)
-català	(comença a haver-hi força volums traduïts, però no hi ha per ara, ni en projecte, una edició de l'obra completa)

BIBLIOGRAFIA

- Barret, C. (ed.) (1966). *Wittgenstein. Lectures and Conversations*, Berkeley, University of California Press.
- Berger, P.L. (1965). «Towards a Sociological Understanding of Psychoanalysis», *Social Research*, vol. 32, n. 1, pp. 26-41 reproduït a *Facing Up to Modernity*, Penguin Books, 1979, pp.48-61
- Berger, P.L. (1986). *The Capitalist Revolution*. Nova York, Basic Books.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality*, Nova York, Doubleday; *La construcció social de la realitat*, Barcelona, Herder, 1988
- Bettelheim, B. (1982). *Freud and Man's Soul*, Nova York, Knopf; *Freud y el alma humana*, Barcelona, Critica, 1983
- Cardús, S. & Estruch, J. (1984). *Consideracions sobre la crisi actual de la sociologia*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- Esteve, J.O. «El vocabulari català de la psicoanàlisi», *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, vol. 1, n. 2, 1984, pp. 157-170 i vol. 2, n. 1, 1985, pp.115-126.
- Freixas, J. (1986). «Besetzung», *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, vol. 3, n. 2, pp. 261-272.
- Gay, P. (1988). *Freud. A Life for Our Time*, Londres, Dent.
- Jones, E. (1955). *The Life and Work of Sigmund Freud* Nova York, Basic Books.
- Laplanche, J. & Pontalis, J.B. (1967, 5ª ed. 1976). *Vocabulaire de la psychanalyse*, París, PUF.
- Mannheim, K. (1936). *Ideology and Utopia*, Londres, Routledge & Kegan Paul; *Ideologia i utopia*, Barcelona, Edicions 62, 1987.
- Mills, C.W. (1959). *The Sociological Imagination*, Nova York, Oxford University Press; *La imaginació sociològica*, Barcelona, Herder.